

DIYANET DERGİSİ

DİNİ - İLMİ - EDEBİ

ÜÇ AYLIK DERGİ

●

Ekim-Kasım-Aralık

1 9 8 9

●

Cilt : 25

Sayı : 4

●

Diyamet İşleri

Başkanlığı Adına

İmtiyaz Sahibi

Rıdvan NİZAMOĞLU

Döner Sermaye İşletme

Müdürü

●

Yazı İşleri Müdürü

Orhan BALCI

Sürelî Yayınlar

Şube Müdürü

●

Yazı Tetkik Kurulu

Abdullah SEVİNÇ

İbrahim URAL

Orhan BALCI

Yayına Hazırlayanlar

Alaaddin KOÇAK

Bilâl KOÇ

●

Dr. Mediha Eldem Sk.

No. 85

Tlf : 125 66 11/379

Kocatepe / ANKARA

●

Dizgi ve Baskı

AYYILDIZ

MATBAASI A.Ş.

222 69 40 - 222 69 41

213 19 62 — ANKARA

●

Kapak

Kadıasker Mustafa İzzet

Efendi'nin

Celî Sülûs Levhası

(Kültür Bakanlığının

"Türk Hat Sanatının Şa-

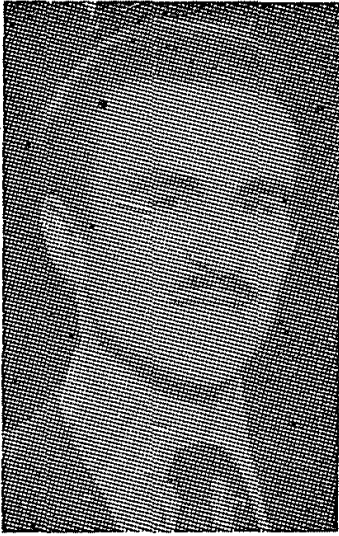
heserleri" adlı albümün-

den alınmıştır.)

YAYIN ŞARTLARI

- Diyanet Dergisi, dinî, ilmî, inceleme ve araştırmalar; tez ve seminer çalışmaları, tercüme ve derleme yazıları yayınlayan bir dergidir.
- Dergimize yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, Yazı Tetkik Kurulu kararı ile yayınlanır.
- Yayınlanacak yazılarda lüzum görüldüğü takdirde Kurulca düzeltme ve kısaltmalar yapılabilir.
- Gönderilen yazılar basılsın - basılmasın yazarına iade edilmez.
- Yazılar, iki aralıklı daktilo ile yazılmış olarak "Diyanet İşleri Başkanlığı Sürelî Yayınlar Şubesi Müdürlüğü" adresine gönderilir.
- İlk defa yazı gönderenlerin kısa özgeçmişleri ile birlikte fotoğraflarını da göndermeleri gerekir.
- Dergimizde çıkan yazılar, kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

1948 yılında Yalvaç-Isparta'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Yalvaç'ta tamamladı. 1969 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1980 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Din İşleri Yüksek Kurulu Raportörü olarak çalıştı. 1979'da A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. 1980-82 yılları arası Yozgat ve Samsun İlahiyat Fakültelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1984 tarihinde Konya İlahiyat Fakültesi'ne atanan AYVALLI, 1986 da Doçent oldu. Halen aynı Fakültenin Hadis Anabilim Dalında öğretim üyesidir.

HADİSLERİN VÜRÛD YERLERİ ZAMANLARI VE SEBEPLERİ

Doç. Dr. Ramazan AYVALLI
S.Ü. İlahiyat Fakültesi

Daha önce, hadislerin vürûd sebeplerini bilmenin önemini ve bunun İslâm Teşrihindeki yerini ortaya koymak için yaptığımız bir çalışma⁽¹⁾ sırasında, hadisleri, vürûd ettikleri zaman ve mekânlara göre bazı kısımlara ayırıp herbirine bolca misâller vermiş ve vürûd sebepleri üzerinde çok genişçe durmuştuk. Burada, makalemizin hacmi nisbetinde, konuyu önemli yönleriyle ele almak istiyoruz.

Usûl-i Tefsîr kitaplarında, âyet-i kerîmeler, nüzûl yer ve zamanlarına göre Mekki-Medenî, hazarî-seferî, nehârî-leylî, sayfî-şitâî gibi

(1) Bkz. Ramazan AYVALLI, Esbâbu Vürûdi'l-Hadis ve Bunun İslâm Teşrihindeki Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde hazırlanmış olan doktora tezi, 1979 (henüz basılmamıştır).

bazı kısımlara ayrılır⁽²⁾. Bundan mülhemen, hadîsleri de aynı kısımlara taksîm etmek mümkündür. Hattâ bunlara, mescidde ve mescid dışında, evde ve ev dışında vârid olan hadîsler gibi bazı kısımları da ilâve etmek mümkündür. Ayrıca hadîslerin vürûd sebeplerini de bir taksîme tâbi tutabiliriz. Şöyle ki : bazı hadîsler, bizce belirli birer sebebe dayanmadan vârid olmuş, diğer bazı hadîsler ise, bir takım sebeblere mebnî olarak vârid olmuş, diğer bazı hadîseler ise, bir takım sebeblere mebnî olarak vürûd etmişlerdir. Bunlar arasında, Hz. Peygamber (s.a.s.) sorulan suâllere, meydâna gelen hâdiselere cevâb olmak üzere ve âyetlerin beyân, tefsîr, tahsîs, ve takyîdi gibi durumlar vesîlesiyle vârid olan hadîsler mevcuttur.

Osmanlıca bir Nuhbetü'l-Fiker tercemesinde, "sebeb-i vürûd"un istilâhî ma'nâsı zikredilirken : "Raslümüz (s.a.s.) hazretlerinin fem-i muhsinlerinden sudûr buyurulan hadîs-i şerîflerin, sudûr ve vürûduna bir sebep vardır; Kur'ân-ı azîmü's-şân'ın nüzûl-i şerîfine hükm-i ilâhî olduğu gibi..."⁽³⁾ denilmiş, bu cümlelerin izâhı sadedinde ise, "Kur'ân-ı azîmü's-şân'a nazaran sebeb-i nüzûl ta'bîr olunur; Ehâdis-i Nebeviyye'ye nazaran sebeb-i vürûd ta'bîr olunur."⁽⁴⁾ cümlesine yer verilmiştir.

Nuhbetü'l-Fiker'in arapça bir hâşiyesinde kullanılan "sebebü'l-hadîs" ta'bîri hakkında, "ya'nî hadîsin vürûdündeki sebep" denildikten sonra, "İbn Kâsım demiştir ki : sebep, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadîsi zikretmesine sebep olan şey; Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sebebinde olduğu gibi." cümlesi ilâve edilmiştir⁽⁵⁾.

"Sebeb-i vürûd", "sebebü'l-hadîs", "esbâbu vürûdi'l-hadîs" ta'bîrleriyle anlatılmak istenen, bazı hadîslerin muayyen bir sebep, bir vesîle veya ahvâl dolayısıyla vârid olma keyfiyetidir⁽⁶⁾.

Mekkî veya Medenî sûre ve âyetlerde olduğu gibi hâdislerinde Mekke'de veya Medîne'de, hazar veya sefer hâlinde ya'nî barış ve

(2) bkz. Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûti, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, 3. baskı, Mısır, 1370/1951, I., 8-23.

(3) Ahmed el-Fâtih (İbn Abdillâh İbn Alî el-Ağresî), Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahı Ehli'l-Eser tercemesi, İstanbul, 1260, s. 69.

(4) Aynı eser, s. 69'un hâmişi.

(5) Abdullah İbn Hüseyin Hâtir el-Adevî, Hâşiyetu Lakî'd-Dürer alâ şerhi metni Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahı'l-Hâdis, 1. baskı, Matbaatu't-Tekaddümi'l-İlmiyye, Mısır, 1322/1904, s. 155.

(6) Krş. Prof. M. Tayyib Okıç, Bazı Hadîs Meseleleri Üzerine Tetkikler, Osman Yalçın Mat., İstanbul, 1959, s. 22.

ya savaş, yolculuk veya ikamet halinde, Hz. Peygamberin evleri içinde veya dışında, mescid içinde veya dışında, yazın veya kışın, gündüz veya gece vârid oluşlarına göre, mevzûlarının değişik olması, ifâdelerin özlü ve kısa veya uzun ve geniş, yahut fasîh, belîğ ve edebî yahut da herkesin anlayabileceği normal kelâm olması keyfiyeti ortaya çıkmaktadır. Takrîben 13 sene Mekke'de, 10 sene de Medîne'de Peygamberlik vazifesini sürdüren Rasulullah'a (s.a.s.), çeşitli sebeb ve hikmetlere mebnî olarak Kur'ân-ı Kerîm, bir def'ada topluca inmeyip bu uzun müddet içinde, muhtelif yer ve zamanlarda, ihtiyaç hâsıl oldukça, tadrîcen ya'nî sûre sûre, âyet âyet nâzil olduğu gibi, hadîs-i şerîflerin de muhtelif zaman ve yerlerde, genellikle bir sebebe mebnî olarak beyân buyurulmasının, Kur'ân-ı mübîn'in iniş metoduna ve hikmete ne kadar uygun olduğunu hemen anlamak mümkündür. Zîrâ mücerred şeylerin kavranması zor olup bir suâl cevaplandırıldığı veya bir hâdise açıklandığında, bunları anlama ve hifzetme beşer tabîatine daha uygundur. Peygamberimiz, bu gün modern eğitim ve öğretimde pedegogların üzerinde hassâsiyetle durdukları gösterme, anlatma, belletme, yaşama ve yaşatma gibi metodların temellerini atmış, O'na, Peygamberliği müddetince, ilâhî Vahiy destek olmuş, bu sâyede insanlar arasında önceden bulunan ihtilâfları, çok mükemmel bir şekilde halledip ferahda ve elemde ortak, kalpleri aynı hislerle çarpan huzûr dolu mes'ûd bir İslâm cemiyeti meydana getirmiştir.

İmâm Şâfi'înin (r.a.) : "Ümmetin söylediği bütün sözler, Sünnetin şerhidir; Sünnetin bütünü, Kur'ân'ın şerhidir; Kur'ân'ın tamamı da Allah'ın Asmâ-i Hüsnâsının ve yüce sıfatlarının şerhidir." (7) sözünde gâyet açıkça ortaya çıktığı gibi, Kur'ân ile Sünnet arasında sıkı bir alâka, ilişki vardır (8). Bu ilişkiye binâen âyetlerin nüzûl yer ve zamanlarına göre aldığı muhtelif isimler, hadîslerin vürûd yer ve zamanlarına nazaran, onlar hakkında da kullanılsa hatâ edilmiş olmaz. Nitekim büyük âlim Celâlüddîn es-Suyûtî, Tedrîbü'r-Râvî isimli eserinde, bir vesîle ile hadîslerden Mekki veya Medeni

(7) Bedrud-Dîn Muhammed İbn Abdillâh ez-Zerkeşî, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân, 2 tab', Kâhire, 1391/1972, I, 6. (Mukaddime). Yukarıdaki söze bir âlim de şunu ilâve etmiştir : "Bütün esmâ-i hüsnâ, Allah'ın ism-i a'zam'ının şerhidir. (Bkz. Aynı yer).

(8) en-Nisâ Sûresi'nin 9. âyeti olan

«فان تنازعتم في شئ فردوه الى الله والرسول»

âyeti, bu durumu çok güzel ifâde etmektedir.

diye bahsetmektedir⁽⁹⁾. Şöyle ki, hadîslerin yekdiğerine tercihi için bahis mevzûu edilen 109 vechi zikrederken "Medenî olan hadîs, Mekkî olana takdîm edilir" demiştir.

Âyet-i kerîmeler, indikleri devre ve zaman itibâriyle Mekkî-Medenî, hazarî-seferî, nehârî-leylî, sayfî-şitâî... olmak üzere kısımlara ayrıldığı gibi, nâzil oldukları yer itibâriyle firâşî, nevmî, arzî ve semâî... gibi bazı isimler de almaktadırlar⁽¹⁰⁾.

Hadîslerden hangisinin Mekkî, hangisinin Medenî olduğunu bilmek, mensûh ve nâsih hadîslerin ayırılması, manâları zâhiren birbirine mütebâyin ve müteâriz görünen hadîslerdeki işkâlin halli yönünden faydalı olacağı gibi ayrıca Peygamberimizin da'vet ve tebliğde, eğitim ve öğretimde ta'kib ettiği metodu ortaya koymak bakımından da faydalı olacaktır. Mekke ve Medîne merhalelerindeki gerek âyetler, gerek hadîsler incelendiğinde, ferdî ve ictimâî münâsebetlerle ilgili ictimâî gelişmeler, İslâmî da'vetin merhaleleri, çevrenin hayâta ve yaşayanlara te'siri, hâdiselere ve şartlara göre tedricî olan hikmetli adımlar, Mekke ve Medine'de, çölde ve medenî ma'mur yerde Arap çevresi ile tecâvüb, mü'minlere, müşriklere ve ehl-i kitâba hitapta muhtelif üslûblar kullanıldığı müşâhede olmaktadır.

Hadîsleri evvelâ Mekkî ve Medenî diye iki kısma ayırdığımıza göre, önce bunlara birer misâl verelim :

---

(9) Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, Tahkîk ve mürâcaat, Abdülvehhâb Abdullatif, 1. Tab, el-Mektebetu'l-İlmiyye (el-Medînetü'l-Münevvere), Mektebetü'l-Kâhire (Mısır), 1379/1959, s. 390.

(10) Kâdîl-Kudât Celâlu'd-Dîn el-Bülkiminin "Mevâkı'u'l-Ulûm min Mevâkı'n-Nücum" adlı eserinin mukaddimesindeki 9 kısım için bkz. es-Suyûtî, el-İtkân, I, 3, es-Suyûtî, et-Tahbîr fî Ulûm't-Tefsîr'inde bu dokuz kısma bir kısım daha ekliyerek bölümleri 10'a çıkarmış (Bkz. el-İtkân, I, 4), el-İtkân'da iki daha eklemek sûretiyle adedi 12'ye iblağ etmiştir (Bkz. I, 6) İbnü'l-Arabî de, en-Nâsih ve'l-Mensûh adlı eserinde yukarıdaki adedlere iki ilâvede daha bulunmaktadır. (Bkz. el-İtkân I, 9 v.d.) Bu konuda geniş bilgi için bkz. ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 187-205; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 8-23; Muhammed Abdül-Azîm ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Kâhire, tarihsiz, I, 192-205; Dr. Subhî es-Salih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, 7. baskı, Beyrût, 1972, s. 167-174; Prof. Dr. İsmâil Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 2. baskı, Ankara, 1976. s. 51-52; (1) no'lu dipnotta zikrettiğimiz tezimiz s. 32-38.

eş-Şu'arâ sûresinin 214. âyeti olan

«وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ»

âyet-i kerîmesi indiği zaman Hz.

Peygamber (s.a.s.), Sâfâ tepesine çıkıp “ey Benî Fîhr, ey Benî Adiyî” diye Kureyş kavmine nidâ etmeye başladı, onlar toplanıncaya kadar çağırmaya devâm etti. Bunun üzerine, oraya gelemeyen kişiler de, —bunun ne olduğuna bakmaları için— kendi yerlerine başkalarını gönderdiler. Ebû Leheb ve diğer Kureyşliler de geldiler. Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki :

«أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُمْ أَنَّ خَيْلًا بِالْوَادِي تَرِيدُ أَنْ تَغِيرَ عَلَيْكُمْ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِينَ؟»

“Vadîde size baskın yapacak bir süvârî birliğinin bulunduğunu haber versen, bana inanır mısınız?” Onlar :

“Evet, senden doğruluktan başka birşey (herhangi bir yalan) duymadık” dediler, Buyurdu ki : «فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ»

“O halde, ben gelecek olan şiddetli bir azâba karşı sizi uyarıyor (ve korkutuyor) um”. Bunun üzerine, Ebû Leheb : “yazıklar olsun sana, bunun için mi bizi topladın?” dedi; bundan dolayı “Ebû Leheb (Tebbet) sûresi” nâzil oldu”(11).

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke’de, henüz bi’setinin başlarında, Allahü Teâlâ’dan, kavmini, aşîretini, yakınları inzâr emrini alınca, derhal bu emrin icâbını yapmaya koyulmuş, Kureyşlileri Safâ tepesinin eteklerine toplayıp, onlara Âhiret âleminde bahsetmiştir. Sorduğu ilk soruya karşı müsbet cevap veren, O’nun sâdıklığını ve emînliğini, —40 senelik hayâtını yakînen bildikleri için— tasdik eden —hattâ Muhammed el-Emîn diye lâkaplandırmakla O’nun emînliğini tescil eden—, O’nda herhangi bir kötülük, eksiklik görmeyen Kureyşliler, O’ndan işlerine gelmeyen bir söz işitince dağılıp gitmişlerdir. Ebû Leheb’in sözü üzerine, Yüce Allah, ona ve benzerlerine —helâk olacaklarını, mallarının ve kazançlarının kendilerine fayda vermeyeceğini, kendisinin ve hanımının hüsrânda olacağını ve varacakları yerin Cehennem olacağını ifâde buyurarak— mukâbelede bulunmuş, onların eziyetlerine ma’rûz kalan Peygamberimizi ve es-hâbını tesellî etmiştir.

(11) ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 211

(12) Esbâbu Vürûdî'l-Hadîs ve Bunun İslâm Teşriindeki Yeri ve Önemi, s. 39.

Hem hâdiseden önce inen âyet, hem de hâdiseden sonra nâzil olan sûre Mekki olduğundan, yukarıdaki âyetle ilgili olarak varid hadîs-i şerîfin Mekki olduğu kolayca anlaşılır. Ayrıca hâdisenin, Safâ tepesi ve eteklerinde vukûu, hadîsin Mekki olduğuna diğer bir karînedir.

Bir hadîsin Mekki veya Medeni olduğu, yâ içindeki karîneden veya râvîsinin zikretmesinden anlaşılır. Yukarıdaki hadîs-i şerîfin konusu da başlangıçta inen sûre ve âyetlerin muhtevâsına uygundur⁽¹²⁾.

Şimdi de Medeni'ye bir misâl zikredelim :

«أخرج أحمد وابن خزيمة وابن حبان عن ابن عباس قال؛ قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم: «الماء لا ينجسه شيء»

Ahmed, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân, İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet etmişlerdir; O demiştir ki: Resûlullah (s.a.s.) : “Suyu (hiç) bir şey necis hâle getirmez” buyurdu.

Hadîsin vürûd sebebi : Ahmed, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî ve en-Nesâî (aşağıdaki lâfızlar bunundur) Ebû Saîd (r.a.)'den ihrâc etmişlerdir; O demiştir ki : Hz. Peygamber (s.a.s.)'e, Budâ'a kuyusundan abdest alırken uğradım, dedim ki . Yâ Resûlallah, içerisine hayız bezleri, pis kokulu şeyler ve köpeklerin etleri atılan bir kuyu olan Budâ'a kuyusundan abdest mi alıyorsun? Buyurdu ki : **Su tertemizdir; onu hiçbir şey pisletmez⁽¹⁴⁾.**

(13) El-Lüma', Bâbu't-Tahâre, Hadîs No. 3; Sünenu't-Tirmizî, I, 95; Sünenu'n-Nesâî, I, 141; Müsnedü Ahmed, I, 235; İbn Hibbân, ez-Zevâid, I, 60 Kitâbu't-Tahâre); Sünenü'l-Beyhâkî, I, 4.

Burada geçen hadîs, şu hadîs-i şerîfin muhtasarıdır : Ali İbn İshâk, Abdullah'dan O, Süfyân'dan tahdîs etmiş, Süfyân Semâk'den, O İkrime'den, İkrime de İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir ki : Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zevcelerinden biri cenâbetten gusledip, Hz. Peygamber (s.a.s) de o suyun fazlasiyle (artanından) abdest aldı. Bunun üzerine hanımı durumu kendisine zikretti. Hz. Peygamber de! «ان الماء لا ينجسه شيء»

buyurdu (el-Mübârekfûrî, Tuhfetu'l-Ahvezi Şerhu Süneni't-Tirmizî, I, 94.)

(14) Sünenu Ebî Dâvûd, I, 49; Sünenu't-Tirmizî, I, 95; Sünenu'n-Nesâî, I, 141; Sünenu'l-Beyhâkî, I, 4.

Sünenü't-Tirmizî'deki rivâyette yine Ebû Saîd el- Hudrî (r.a.) şöyle demektedir :

«قيل يا رسول الله أنتوضأ من بئر بضاعة وهي بئر يلقى فيها الحيض
ولحوم الكلاب والتتن فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم:
«ان الماء طهور لا ينجسه شيء» (رواه أحمد وأبو داود)

“Yâ Rasûlallah, içine hayız bezleri, köpeklerin etleri ve pis koku-
kulu şeyler atılan Budâ'a kuyusundan abdest alalım mı?” denildi de,
Resûlullah (s.a.s.) : “Su temizdir; onu hiçbir şey necis hâle getir-
mez” buyurdu.

Su, Arabistan'da kıymetli ve çok muhtaç olunan bir madde ol-
duğundan Peygamber Efendimiz de su kaynakları ile yollarına pis-
leyenlere lâ'net ettiğinden, müslümanların en üst tabakasında bulu-
nan sahâbe-i kirâmın su menbaları ve pınarlarına pis şeyleri ve ne-
câsetleri atmaları düşünülemez. Hadîs-i şerifte ismi geçen kuyu, al-
çak bir yerde olduğundan, rüzgâr veya sel geldiğinde, yollardan pis-
liklerin toplanıp kuyuya sürüklenmiş olması yahut da münâfıkların
kuyuyu pisletmeleri ihtimâl dahilindedir. Bununla beraber, kuyudaki
su çok olduğu ve aktığı, geleni de fazla olduğu için, kuyuya bir
şeylerin düşmesi, ona tesir etmiyor ve suyun vasıflarını değiştirmi-
yor. İşte, Resûlullah (s.a.s.)'a, bunun temiz veya pis olduğuna dâir
hükmü öğrenmek için yukarıdaki soruyu sormuşlar ve gerekli ce-
vâbı almışlardır. Bu hadîs-i şerif, “Kulleteyn” hâdisine muhâlif de-
ğildir. Çünkü el-Budâ'a kuyusundaki suyun iki kuleden az olmadığı
ma'lûmdur. Binâenaleyh, iki hadîs birbirine muvâfık olur. Arada
herhangi bir tenâkuz söz sonucu değildir.

Bu hadîsin vürûd sebebi görüldüğü gibi bir sorudur. Suâl üzerine
vâki olan bu hadîs-i şerif aynı zamanda Medenî'dir. Çünkü hadîste
zikredilen kuyusu, Medîne'de Benî Sâide yurdunda bulunan bir
kuyu olup sâhibinin ve bulunduğu yerin isimiyle ma'rûftur.
Bazıları ismi el-Budâ'a, bazıları da el-Bıdâ'a şeklinde okumuşlardır.
Kuyunun hadîste zikri, hadîsin Medîne'de vârid olduğuna bir karîne
ve delildir.

Görüldüğü gibi birinci hadîste İmânî bir mevzû, ikinci hadîste
ise fikhî (amelî) bir konu ele alınmaktadır. Mekkî ve Medenî oluş-
larına göre konu farklılığı mevcuttur.

(15) İbnu'l-Arabî, Âridatu'l-Ahvezî Şerh-u Süneni't-Tirmizî, I, 83-84.

H. Peygamber (s.a.s.), insanları hak dîne da'vet maksadiyle, zaman zaman dolastığı ve bazan harbe çıktığı için, bu seferlerinden bazılarında vahiyler almış, hadîsler îrâd buyurmuştur. Yolculuğunda veya savaşta iken telakkî ettiği bu âyetlere seferî denir. Bunların hangi seferde, ne zaman ve hangi mekânda nâzil olduğu ta'yîn ve tahdîd edilmiştir⁽¹⁶⁾. Meselâ el-Mâide sûresinin 3. âyeti, Vedâ' Haccı yılında Cum'aya tesâdüf eden Arefe günü, aşıyye vaktinde (zevâlden akşama kadar olan zaman) ⁽¹⁷⁾ indirilmiştir. en-Nahil sûresinin sonu, Uhud'da, Peygamberimiz, şehîd düşen amcası Hazreti Hamza'nın başında dururken inmiştir⁽¹⁸⁾. Bunun gibi el-Enfâl sûresinin başı, Bedirde harbin akabinde, el-Bakara sûresinin 189. âyeti, Hudeybiye Umresinde (veya Feth gazvesinde yahut vedâ haccında), el-İsrâ sûresinin 76. âyeti, Tebûk'te, ez-Zuhruf sûresinin 45. âyeti, İsrâ ve Mi'râc gecesi, Beyt-i Makdis'te, el-Bakara sûresinin son iki âyeti aynı gece semâ ve arz arasındaki fezâda nâzil olmuştur⁽¹⁹⁾. Bazı âyetler, seferî olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerîm'in ekserisi hazarîdir ya'nî H. Peygamberin seferde (savaşta veya yolculukta) bulunmadığı zamanlarda indirilmiştir. Âyetlerin hazarî ve seferî şeklinde taksîm edilmesine tevfi'kan hadîsleri de vürûd zamân ve mekânları bakımından hazarî ve seferî diye ayırmak mümkündür. Hâdislerin de çoğu, şüphesiz hazar halinde iken ya'nî seferde olmadığı zamanlarda söylenmiştir. Bunlara bazı misâller verelim :

أخرج البخارى ومسلم والترمذى عن أبي هريرة قال، قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم: «ويل للأعقاب من النار»

El-Buhârî, Müslim ve et-Tirmizînin Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet ettiklerine göre, O demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.) : “Cehennem'de yanacak ökçelere (topuklara) yazık” buyurdu.

(16) Bkz. Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, s. 172.

(17) Akşam namazından yatsı vaktine kadar olan zamana da aşıyye vakti denilmektedir.

(18) el-İtkân, I, 32.

(19) el-İtkân, I, 30-34; Mebâhis, s. 173; Tefsîr Usûlü, s. 51.

(20) El-Lümâ', Bâbu't-Tahâre, Hadîs no: 6; el-Buhârî, Sahîh, I., 18, 38; Müslim, Sahîh, III., 128; et-Tirmizî, Sünen, I., 58; Ebû Dâvûd, Sünen, I., 58; İbn Mâce, Sünen, I., 154; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I., 140, II., 193, 211, IV., 191; V. 425; el-Beyhâkî es-Sünenü'l-Kübrâ, I., 20; İbn Hacer Heytemî, Mecmau'z-Zevâid, I., 240.

Hadîsin vürûd sebebi : el-Buhârî ve Müslim, Abdullah İbn Amr (r.a.)'dan ihrâc etmişlerdir, O demiştir ki :

Çıktığımız bir yolculukta, Hz. Peygamber (s.a.s.), bizden biraz geri kalıp sonra bize yetişmişti. O sırada namaz vakti de girmişti ve biz abdest alıyorduk; ayaklarımıza mesh etmeye (yani hafifçe yıkamaya) başlamıştık da, O en yüksek sesiyle,

«ويل للأعقاب من النار» diye iki veya üç defâ nidâ etti⁽²¹⁾.

Ahmed İbn Hanbel'in Câbir (r.a.)'den rivâyetine göre: Resûlullah (s.a.s.) abdest alan, fakat topuklarına su değmiyen bir topluluk gördü de bunun üzerine «ويل للأعقاب من النار» buyurdu⁽²²⁾.

Muhammed İbn Ziyâd demiştir ki : Ebû Hureyre (r.a.), bize, —abdest alırken yanımızdan geçiyordu da— şöyle diyordu : Abdesti tam alınız. Çünkü Ebu'l-Kâsım (s.a.s.) buyurdu ki :

«ويل للأعقاب من النار»

Ebû Hüreyre'nin (أسبغوا) emrinde geçen "isbâğ" lügaten itmâm demektir. İbn Ömer (r.a.), İsbâğ: İnkâ (tertemiz) yapmaktır demiştir⁽²³⁾.

Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer (r.a.) tarîkiyle gelen rivâyette, İbn Ömer demiştir ki : Hz. Peygamber (s.a.s.), çıkmış olduğumuz bir yolculukta bizden biraz geri kalıp sonra bize yetişti. İkinci namaz vakti gelmişti, biz ayaklarımızı meshetmeye başlamıştık da, (Burada kasdolunan şudur : Aceleden mesh eder gibi hafifçe yıkamıştık. Nitekim başka rivâyetler, bu ma'nâyı te'yîd etmektedir).Resûlullah (s.a.s.) «ويل للأعقاب من النار» diye nidâ etmiştir⁽²⁴⁾.

Yine Müslim'in nakline göre İbn Ömer (r.a.) demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.)'la Mekke'den Medîne'ye dönüyorduk. Yolda bulunan

(21) el-Buhârî, es-Sahîh, I., 18, 38; Müslim, es-Sahîh, III., 128.

(22) Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I, 140; II, 193, 211; IV, 191; V, 245.

(23) el-Kirmânî, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, II, 177. Bazıları ise, bu kelime, a'zânın yıkanmasını birden fazla yapmaktadır demişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in abdestinde İsbâğ yaptığına dâir rivâyetler için bkz.: Aynı eser, II, 178-180.

(24) Müslim, es-Sahîh, III, 128.

bir suya vardığımız zaman, ikinci vakti, bir gurup acele edip abdest aldılar; biz onların yanına vardığımızda topuklarına su değmediği görülüyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.)

«أسبغوا الوضوء» «ويل للأعقاب من النار» buyurdular .

«ويل للأعقاب» sözü azâb için kullanılan bir sözdür ve topuklarını yıkamada taksîr gösteren topuk sahiplerine yazıklar olsun (veya veyl vardır) manâsına gelir. Bundan da açıkca anlaşılmaktadır ki ayakları yıkamak farz olup çıplak ayağa kâfi gelmez⁽²⁵⁾.

Sahîhu Müslim'deki rivâyette, yolculuğun Mekke'den Medine'ye dönüş olduğu, vakti giren namazın da ikinci namaz olduğu kayıtlıdır. Hadîs-i şerîf yolculuk esnâsında, gündüz bir olay üzerine vürûd etmiş olmaktadır. Konak mahalline varır varmaz, acele olarak abdest alan, hattâ ökçeleri, topukları ıslanmayan bazı kimse-leri ikâz için, abdeti eksiksiz alma lüzûmunu belirtmek maksadıyla, Peygamber Efendimiz, bu hadîs-i şerîfi îrâd buyurmuşlardır. Böylece hatâlı ve eksik bir hareketi ânında tashîh etmişlerdir.

«أخرج أحمد والطبراني عن كعب بن عاصم الأشعري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليس من البر الصيام في السفر»⁽²⁶⁾

Ahmed ve et-Tâberânî'nin Kâ'b İbn Âsım el-Eş'ârî (r.a.)'den naklettiklerine göre; O demiştir ki : Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu : **“Yolculukta oruç tutmak bir (takvâ) sayılmaz.”**

Hadîsin vürûd sebebi : Ahmed, el-Buhârî ve Müslim, Câbir İbn Abdillah (r.a.)'dan ihrâc etmişlerdir; O, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.s.) bir seferde idi de başına insanların toplanmış oldukları ve üzerine gölgelik yapılan bir adam gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu : «ما له ؟ : Onun nesi var? **“Bu, oruçlu bir adam”** dediler. Resûlullah (s.a.s.)⁽²⁷⁾. «ليس من البر أن تصوموا في السفر»

“Seferde oruç tutmanız birr (tâat ve ibâdet)den değildir.” buyurdu.

(25) Bu hadîs hakkında başka bilgiler için bkz.: Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Terceme ve Şerhi, I, Mukaddime, 302-303; I, 68.

(26) el-Lümâ', Bâbu's-Siyâm, Hadîs No. 3 (Umûmî No. 31), Ahmed, V, 434.

(27) el-Buhârî, III, 31; Fethu'l-Bârî, IV, 183; Şerhu Sahîhi Müslim, V, 233; en-Nesâî, IV., 146-147; el-Hâkim, I., 433; Ahmed, III, 299.

Fıkıh kitaplarında oruç tutmamayı mübâh kılan haller bahsinde bu hadîs bahis mevzuû edilir. Mültekâ'l-Ebhur Şerhlerinden Mecmau'l-Enhur'da şunlar kaydedilmiştir :

“Kasr-ı salât gerektiren bir yolculuğa çıkan kişinin seferde —arkadaşlarının umûmu oruçlu ise— oruç tutması efdaldır; eğer arkadaşları oruçlu değiller ve masraflar da aralarında müşterekse müsâfirin de iftâr etmesi (oruç tutmaması) efdaldır. İmâm Şâfîî, yolculukta oruç tutmamak efdaldır demiştir. Zâhirîlere göre

«ليس من البر الصيام في السفر» hadîsinden dolayı seferde oruç tutmak câiz değildir. Bizim delilimiz (Hanefiyye'nin delili

«وأن تصوموا خير لكم» âyetidir ve Zâhirîlerin rivâyet ettikleri şey, cehd (meşakkat) hâline mahmûldur. Eğer sefer, yolcuya zarar vermezse, yolculukta oruç tutması efdaldır. Burada sefer, oruçluyu yorgun, meşakkatli hâle getirirse, oruç tutmasının mekrûh olduğu iş'âr edilmiştir”(28).

Bu hadîs-i şerîf, yolculuk esnâsında vukû bulan bir hâdise üzerine, seferde vârid olmuş, konusu da umumî olarak seferle ve ayrıca oğün vukûbulan hâdise ile ilgilidir.

«أخرج أحمد عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «إذا عطس أحدكم فليقل الحمد لله وإذا قال الحمد لله فليقل له أخوه يرحمك الله وإذا قيل له يرحمك الله فليقل يهديكم الله ويصلح بالكم»

Oruç tutmak, seferde meşakkatli olursa ve herhangi bir zarardan korkulursa, bu halde oruç tutmak takvâ ve azîmet olmuyor. Ca'fer (r.a.)'den gelen bir rivâyette yolculuktaki durum anlatılırken

«ان الناس قد شق عليهم الصيام» İnsanlara oruç tutmak meşakkatli geldi" denilmektedir. Burada Cumhûrun, seferde oruç tutmanın da, tutmamanın da cevâzına dâir görüşlerinin delili vardır. Nitekim Müslim, İbn Abbas (r.a.)'dan buna rivâyet etmektedir.

«فصام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأفطر فمن شاء صام ومن شاء أفطر وكان هذا في سفر رمضان»

- “Resûlullah (s.a.s.) yolculukta oruç da tuttu, iftar da yaptı. Bunun üzerine dileyen oruç tuttu, dileyen iftar etti (yedi). Bu, Ramazan ayındaki bir yolculukta olmuştu.” (en-Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, V, 333).
- (28) Abdurrahman İbn Şeyh Muhammed İbn Süleyman “Şeyhzâde”, Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhur, Dersâadet (İtanbul), 1327, I, 249.
- (29) el-Lüma', Bâbu'l-Edeb, Hadis No. 13 (Umûmî No. 69); el-Beyân ve'l-Ta'rif, Tahkiki baskı, I, 170-171; Fethu'l-Bârî, X, 608-610; Ahmed, I, 120, 122; III, 353.

Ahmed, Ebû Hüreyre (r.a.)'den Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir : “Herhangi biriniz aksırdığı zaman”

«الحمد لله» desin, “Hamd Allah’a mahsustur” dediği zaman (bunu

duyan müslüman) kardeşi ona «يرحمك الله» desin. Kendisine

“Allah sana rahmetiyle muâmele eylesin” denildiği zaman o,

«يهديكُم الله ويصلح بالكم» (Allah size hidâyet versin ve hâlinizi,

işinizi düzgün eylesin) şeklinde cevap versin.”

Hadîsin vürûd sebebi : Ahmed, Sâlim İbn Ubeyd (r.a.)'den ihrâc etmiştir; O demiştir ki : Bir seferde Resûlullah (s.a.s.)'le berâber idik de bir adam aksırdı, bunu müteâkip es-Selâmü aleyküm dedi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) «عليك وعلى أمك» (Aleyke ve alâ

ümmike) deyip sonra buyurdu ki :

«إذا عطس أحدكم فليقل الحمد لله على كل حال أو الحمد لله رب العالمين
وليقبل له صاحبه يرحمك الله وليقل يغفر الله لي ولكم..»

“Sizden biriniz aksırdığında «الحمد لله على كل حال» : Herhâlde,

Allaha hamd olsun veya «الحمد لله رب العالمين» : Âlemlerin Rab-

(30) el-Lümâ’, aynı yer; el-Buhârî, VIII, 42 ; Fethu’l-Bârî, X, 610; et-Tirmizî, V, 82; Ahmed, VI, 8.

“Desin” sığasının zâhiri —bu sarîh emir olduğundan— Vücûb iktizâ ediyorsa da, Nevevî bunun müstehab olduğunda ittifak bulunduğunu nakledip, Sahîhi Buhârî’deki Enes rivâyetini senediyle zikrediyor : Hz. Peygamber’in yanında iki kişi aksırdı da birine teşmît yaptı, diğerine yapmadı. Bunun üzerine adam dedi ki : Ya Rasûlullah (s.a.s.) Sen buna teşmît yaptın, bana yapmadın. Buyurdu ki :

«ان هذا حمد الله ولم تحمد الله:»

Bu, Allah’a hamdetti, sen Allah’a hamdetmedin”. Bu hadisle, aksıranın hamdettiğini bildiği zaman, onu duyanın teşmîtinin meşrû olduğuna istid’âl edilmiştir. En-Nevevî der ki : Aksırın hamdetmiyen kim- senin yanında bulunanın, ona hamd’i hatırlatması ve teşmît etmesi müstehaptır.

İbrahim en-Nahaf’den de bu sâbit olmuştur. Bu, nasihat ve emri bi’l-ma’ruf bâbındandır.

bi olan Allah'a hamdolsun" desin Arkadaşı da ona «يرحمك الله»
desin. O ise: «يعفر الله لي ولكم» : Allah bana ve size mağfiret
etsin" diye mukabelede bulunsun."

İbn Abdi'l-Berr (Ö. 463/1070, "Câmiu Beyâni'l-İlim ve F'adlihî" adlı eserinde şöyle der: "Eh-i ilimden bir cemâat, şehirlerde ezân okunmasını, Ramazân'da terâvih kılınmasını farz-ı kifâye saymışlardır. Fukahânın ekserisi, bunu sünnet ve fazilet olarak kabul etmişlerdir. Âlimlerden bir kısmı, bu bâbta, hastayı ziyâreti ve aksırana teşmîtte bulunmayı da zikretmişler, bunların hepsi farz-ı kifâyedir demişlerdir. Zâhirîler ise bunların hepsi farz-ı ayındır deyip el-Berâ İbn Âzib (r.a.)'in şu rivâyetiyle ihticâc etmişlerdir; O, demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.) bize 7 şeyi emredip, 7 şeyden de bizi nehyetti. Emrettikleri şunlardır : Hastayı ziyâret, cenâzeyi teşyî, selâmı ifşâ, da'vete icâbet, aksırana teşmîtte bulunmak, mazlûma yardım, yemînini yerine getirmek..."⁽³¹⁾

Daha sonra da, cumhûr-ı ulemânın bunlara muhâlefet ettiklerini ve teşmîtu'l-âtis ile hasta ziyâretinin, bu bâbdan olmadığını, bunların ancak mendûb, fazilet ve hüsn-i âdâb olup sevişme ve ülfet için emredildiğini, taksîrde bulunanlara günah olmadığını, ancak kendisinin sünnete ve onun edebine ittibâ hususunda kusurlu olduğunu söylediklerini kaydetmiştir⁽³²⁾.

Bu hadîs-i şerîf de, yolculuk esnâsında, vukû bulan bir hâl üzerine, Peygamber Efendimizin Müslümanlara İslâmî bir edebi öğretmek için irâd buyurdıkları bir hadîs-i şerîftir.

Bu seferî hadîslerden sonra, mevzûu fazla uzatmamak için hazari hadîslere sadece bir misâl zikredelim :

«أخرج ابن ماجه عن أبي الحمراء قال: قال

رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من غشنا فليس منا»

(31) Ebû Âmir Yûsuf İbn Abdi'l-Berr en-Nemerî el-Kurtubî, Câmi'u Beyâni'l-İlm ve F'adlihi ve Mâ Yenbağî fî Rivâyetihî ve Hamlihî, takdim : Abdu'l-Kerîm el-Hâtîb, Mürâcaat ve Tashîh : Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kâhire, 1975, s. 7-8.

(32) Aynı eser, s. 8.

(33) el-Lümâ', Bâbu'l-Bey', Hadîs No. 2 (Umûmî No. 38); et-Tirmizî, III, 587 (Bâb : 74, No.: 1315); İbn Mâce, II, 743; ed-Dârimî, Kitâbu'l-Büyû'

İbn Mâce, Ebû'l-Hamrâ (r.a.)'dan ihrâç etmiştir . O demiştir ki: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu : **“Bizi aldatan bizden değildir (Bizim ahlâkımız ve sünnetimiz üzere değildir).”**

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ahmed ve Müslim'in Ebû Hureyre (r.a.)'den ihrâçlarına göre, Resûlullah (s.a.s.) yiyecek satan bir adama uğradı da ona **«كيف تبيع»** : Nasıl satıyorsun?) diye sordu. O da O'na haber verdi. Bunun üzerine Allah, ona, elini içine sok diye ilhâm etti ve elini soktu, bir de baktı ki o yaş. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) **«ليس منا من غشنا»** **“Bizi aldatan bizden değildir”** buyurdu.

Ebû Nu'aym ve İbnu'n-Neccâr'ın İbn Ömer (r.a.)'den ihrâçlarına göre, Resûlullah (s.a.s.) Medîne çarşısında hoşuna giden bir yiyeceğin yanına uğradı da elini yiyeceğin içine sokup zâhirde bu-

---

Bâb : 10; Müslim, Kitâbu'l-İmân, Hadîs No. : 164, II, 109; Ahmed, III, 90, 466, IV, 45.

Ahmed'in bir lâfzı şöyledir :

«عن أبي بردة بن نياز قال انطلقت مع النبي صلى الله عليه وسلم ببيع المصلى فأدخل يده في طعام ثم أخرجها فاذا هو مغشوش أو مختلف فقال: ليس منا من غشنا.»

el-Müsne'd, III, 466.

Müslim'in ikinci lâfzı şu şekildedir :

«عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر صبرة طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللاً فقال ما هذا يا صاحب الطعام؟ قال: أصابته السماء يا رسول الله قال: أفلا جعلته فوق الطعام كي يراه الناس، من غش فليس مني.»

(es-Sahîh, II, 109)

İbn Mâce'nin lâfzı ise şöyledir :

«عن أبي الحمراء قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بجنبات رجل عنده طعام في وعاء فأدخل يده فيه فقال: لعلك غششت، من غشنا فليس منا.»

lunmayan bir şeyi çıkardı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) yiyecek sâhibini azarladı, sonra şöyle nidâ buyurdu :

«أيها الناس لاغش بين المسلمين من غشنا فليس منا»

“Ey insanlar, müslümanlar arasında aldatma yoktur. Bizi aldatan bizden değildir.

Bu hadîs-i şerîf, şehir içinde (Medîne’de) pazar yerinde vârid olduğundan hazarîdir.

Âyetlerin ve hadîslerin Mezkî-Medenî, hazarî-seferî şeklinde taksîminden sonra, iniş ve söyleniş zamanları bakımından bir başka taksim de, nehârî ve leylî olmaları itibâriyle taksîmdir.

Bazı âyet ve sûreler gece inmiş ise de, Kur’ân-ı Kerîm’in ekserisi gündüz nâzil olmuştur. Gündüz vahyedilen sûre ve âyetlere nehârî, gece nâzil olanlara da leylî dendiği gibi biz, gündüz vârid olan hadîsleri nehârî, gece vürûd edenleri ile leylî diye isimlendirmiş bulunuyoruz.

El-Bakara sûresinin 114. âyeti, Âl-i İmrân sûresinin 128. âyeti, aynı sûrenin sonu, el-Mâide sûresinin 67. âyeti, et-Tevbe sûresinin 118. âyeti, Meryem sûresi, el-Hâc sûresinin başı, el-Kasâs sûresinin 56. âyeti ve el-Feth sûresinin baş tarafı gece inenler arasındadır⁽³⁵⁾.

et-Taberânî (ö. 360/970)’nin Ebû Meryem el-Gassânî (r.a.)’den rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.)’e gelip dedim ki: “Bu gece bir kız çocuğum dünyaya geldi” Bunun üzerine buyurdu ki: «والليلة أنزلت على سورة مريم سمها مريم» : Bu gece bana Meryem sûresi indirildi; kızının adını Meryem koy.”

El-Buhârî’nin, Hz. Ömer (r.a.)’den rivâyetine göre, Peygamber Efendimiz s.a.s.) :

(34) el-Lüme’, aynı yer; Müslim, aynı yer. İmâm Ahmed’in diğer bir lâfzı şöyledir :

«عن ابن عمر قال: مر رسول الله صلى الله عليه وسلم بطعام وقد حسنه صاحبه فأدخل يده فيه فاذا طعام ردىء فقال: بع هذا على حدة وهذا على حدة فمن غشنا فليس منا»

(Müsned, II, 50).

(35) Tefsîr Usûlî, s. 51-52; Mebâhis, s. 171; el-İtkân, I, 35, 36, 38; el-Burhân, I, 198.

«لقد نزلت عليّ الليلة سورة هي أحبّ إليّ مما طلعت عليه الشمس»

(Bu gece bana bir sûre indi ki, o bana, üzerine güneşin doğduğu şeyden (yani dünyadan) daha sevimidir) buyurup

âyetlerini okudu⁽³⁶⁾. «إنا فتحنا لك» «فتحاً مبیناً»

Ahzâb gecesi, Peygamberimiz. Hz. Huzeyfe (r.a.)'ye hitâben :

«قم فانطلق الى عسكر الأحزاب» : Kalk, Ahzâb'ın askerine doğru git) buyurdu, o da

«والذى بعثك بالحق ماقت لك إلا حياءً... من البرد»

Seni hak olarak gönderen zâta yemin ederim ki, soğuk dolayısıyla, ancak senden utandığım için kalktım” demiş, bunun üzerine Allah (c.c.) Ahzâb sûresinin 9. âyetini indirmişdir. Hadîs-i el-Beyhâkî (ö. 458/1065) Delâilü'n-Nübüvve'de ihrâç etmiştir⁽³⁷⁾.

«أخرج البخارى ومسلم عن جندب البجلي ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوم النحر ثم خطب فقال: من كان ذبح قبل أن يصلى فليذبح أخرى مكانها ومن كان لم يذبح فليذبح باسم الله»

El-Buhârî ve Müslim'in, Cündüb el-Becelî (r.a.)'den ihrâç ettiklerine göre, Resûlullah (s.a.s.), Kurban Bayramı günü namazı kıldırdı, sonra hutbe okudu da buyurdu ki : “**Kim namaz kılmadan önce kurban kesmişse, onun yerine başka bir tane daha kessin; henüz kurban kesmemiş olanlar da Allah'ın ismiyle (Besmele çekerek) kessinler.**”

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ahmed'in, Cündüb el-Becelî (r.a.)'den ihrâcına göre; O, Kurban Bayramı günü, bayram namazını, Resûlullah (s.a.s.) ile kıldı. Resûlullah (s.a.s.) (namazdan sonra oradan) ayrıldı bir de baktı ki et ve kurbanlar var. Resûlullah (s.a.s.) onların namaz kılınmadan önce boğazlandığını öğrendi. Bunun üzerine buyurdu ki :

(36) Sahîhu'l-Buhârî, VI, 135.

(37) el-İtkân, I, 37; Mebâhis, s. 172.

(38) el-Lüma', Bâbu'l-Udhiyye, Hadîs No.: 1 (Umûmî No.: 53); el-Buhârî, II, 21, VIII, 79, VIII, 116; Şerhu Sahîh Müslim, XIII, 113; et-Tirmizî, IV, 93; İbn Mâce, II, 1053; Ahmed, III, 385; el-Muvatta, II, 483.

«من ذبح قبل أن يصلي فليذبح مكانها أخرى ومن لم يكن ذبح حتى
صلينا» «فليذبح باسم الله»

Kim, namaz kılınmadan önce kurban kesmişse, onun yerine başka bir kurban kessin. Biz namazı kılınmaya kadar kurban kesmemiş olan da Allah'ın ismiyle kessinler.»⁽³⁹⁾

Yine Ahmed, Cündeb (r.a.)'den ihrâç etmiştir; O demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.)'le beraber kurban bayramı günü çıktık, kurban kesmiş bir cemaat ile kurban kesmemiş başka bir cemaâte uğradık. Bunun üzerinde buyurdu ki:

«من ذبح قبل صلاتنا فليعد ومن لم يذبح» «فليذبح باسم الله»

“Kim namazımızdan önce kurban kesmişse, iâde etsin; kim de henüz (kurban) kesmemişse, Bismillah çekerek kessin!”⁽⁴⁰⁾

Kurban bayramı namazından sonra söylenmiş olan bu hadîs-i şerîfin, nehârî (gündüz söylenmiş) bir hadîs olduğu açıkca görülmektedir.⁽⁴¹⁾

«أخرج البخارى ومسلم عن زيد بن ثابت أن رسول الله صلى الله عليه
وسلم قال: صلوا أيها الناس في بيوتكم فان أفضل الصلاة صلاة المرء
في بيته إلا المكتوبة»

El-Buhârî ve Müslim, Zeyd İbn Sâbit r.a.)'den Rasulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir :

“Ey insanlar, namazlarınızı evlerinizde kılınız. Çünkü namazın en fazîletlisi, —farz müstesnâ—, kişinin evinde kıldığı namazdır.”

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ahmed, el-Buhârî ve Müslim'in Zeyd İbn Sâbit (r.a.)'den rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) mescide, hasırdan bir oda ittihâz etti. Resûlullah (s.a.s.) insanlar mescide toplanıncaya kadar geceleri namaz kılardı. Bir gece O'nun sesini duyamadılar da uyumuş zannetiler. Onlardan bazıları Resûlullah'ın kendilerine çıkması için öksürmeye başladı. Bunun üzerine O buyurdu ki :

(39) el-Buhârî, VII, 79, 89; et-Tirmizî, IV, 94; İbn Mâce, II, 1053; Ahmed, III, 113, 364, 385.

(40) Aynı eserler, aynı yerler.

(41) el-Lümâ', Bâbu's-Salât, Hadîs No.: 9 (Umûmî No.: 17); el-Beyân ve't-tâ'rif, I, 277; II, 392-393; el-Buhârî, IX, 77; Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî, VI, 70; İbn Mâce, I, 437.

«ما زال بكم الذي رأيت من صنيحكم حتى خشيت أن يكتب عليكم
ولو كتب عليكم ما قمتم به فصلوا أيها الناس في بيوتكم فان أفضل صلاة
المرء في بيته إلا الصلاة المكتوبة»

“Yaptığımızı gördüğüm şey devâm edince, üzerinize farz kılınmasından korktum. Size farz kılınsa, onu yerine getiremezsiniz. Ey insanlar! namazı, evlerinizde kılınız. Çünkü kişinin en faziletli namazı —farz namaz müstesnâ— evinde kıldığıdır.”⁽⁴²⁾

Medine-i Münevvere’de, Mescid-i Nebevî’de, gece vukû bulan bir hâl üzerine vârid olan bu hadîs-i şerîfin leyfî olduğu zâhirdir.

İniş zamanı bakımından, âyetlerin taksiminde nazar-ı dikkate alınan diğer bir husus da, yaz ve kış mevsiminde inmeleridir. Yazın inenlere sayfî, kışın nâzil olanlar şitâî denildiği ma’lûmdur. en-Nisâ sûresinin 176. ve et-Tevbe sûresinin 81. âyetleri sayfî, en-Nûr sûresinin 11-26. ve el-Ahzâb sûresinin Hendek gazvesiyle ilgili âyetleri şitâîdir⁽⁴³⁾. Hadîslerin de bir kısmı yazın, diğer bir kısmı ise kışın vârid olmuştur. Bunlara da şu misâlleri verebiliriz :

«أخرج مالك والأئمة الستة عن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم
قال «إذا جاء أحدكم الجمعة فليغتسل»⁽⁴⁴⁾

(42) el-Buhârî, IX, 77; Müslim, VI, 70; Ahmed, v. 182.

Peygamberimizin mescidde bir oda ittirâzı, önünden kimsenin geçmemesi, başkalarıyla meşgul olmamak, tanı huçû ve ferâğ-ı kalb için de namaz kılmak maksadıyla mescidde bir yeri hasırla çevirmesi ve kendisini Setretmesi şeklinde olmuştur.

Hız. Peygamber, oraya, gece namaz kılmak için girer, gündüz onu kaldırırdı. Nitekim Müslim’in Hız. Âişe (r.a.)’den gelen rivâyetinde bu zikredilmiştir.

Bu hadîs-i şerîften bazı hükümler istirbât edilmiştir. Bu hükümler şunlardır : Mescidde nâfile kılmanın cevâzı imâmete niyet etmeyene iktidânın cevâzı, namaz kılanları daraltmamak ve devamlı olmamak şartıyla mescidde böyle bir şey ittihâzın câiz olması.

(43) el-İtkân’da ifâde edildiğine göre Tebûk Gazvesinde şiddetli sıcak vardı. Münâfıklardan biri «لاتنفروا في الحر،» sıcakta harbe çık-

mayın” dedi de, Allahü Teâlâ et-Tevbe Sûresinin 81. âyetini indirdi. (Bkz. I, 31).

(44) el-Lüma’, Bâbu’t-Tahâre, Hadîs No.: 8; el-Beyân ve’ta-Ta’rif I, 145-6; Müslim, VI, 130; Ebû Dâvûd, Kitâbu’t-Tahâre, Bâb : 177; et-Tirmizî, II,

Mâlik ve 6 İmâm, Ömer (r.a.)'den, Resûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu nakl etmişlerdir : “Biriniz Cum'a'ya geldiğinde (cuma namazına gelmesi yaklaştığında, cumaya gelmek istediğinde) gusletsin.”

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ahmed, Ebû Dâvûd ve el-Hâkim'in İk-rime yoluyla İbn Abbâs (r.a.)'dan ihrâç ettiklerine göre (el-Hâkim : Hadîs sahihtir demiş ve lâfız da O'nundur) : Iraklılardan 2 kişi ge-lip Cuma günü gusletmek vâcip midir? diye O'na sordular da İbn Abbâs (r.a.) onlara dedi ki : Yıkanan kimse daha güzel ve daha te-mizdir; ben size guslün niçin başladığını haber vereyim: İnsanlar, Resûlullah (s.a.s.)'in zamanında muhtaç durumda idiler ve yün (den ma'mûl elbise) giyiyorlardı ve üzerlerinde bunlar olduğu halde hur-ma bahçelerini suluyorlardı. Mescid de dar ve tavanı yere yakındı. Resûlullah (s.a.s.), sıcak bir cuma günü, kısa bir minbere çıkıp in-sanlara hutbe okudu. Cemaât, yün elbise içinde terledi de koku-ları, ter ve yün kokusu birbirlerini rahatsız eder şekilde yayıldı; hattâ Resûlullah (s.a.s.), minberde olduğu halde, kokuları O'na ka-dar vardı. Bunun üzerine buyurdu ki :

364; en-Nesâî, Kitâbu'l-Cumu'a, Bâb : 7, 8, Kitâbu's-Siyâm, Bâb: 81; İbn Mâce, I, 346; ed-Dârimî, Kitâbu's-Salât, Bâb : 190; Ahmed, I, 15; el-Muvatta', I, 102.

el-Beyân ve't-Ta'rif'te hadîsin senedi hakkında : “İmâm Mâlik Mu-vatta'da, Şeyhayn ve Ashâbu's-Sünen (Ebû Dâvûd harîç) İbn Ömer (r.a.)' dan, el-Hâkim de bu ma'nâda İbn Abbâs (r.a.)'dan ihrâç etmişlerdir.” cümlesi kaydedilmiş; sebep kısmında ise el-Hâkim, Urvetarikiyle İbn Abbâs (r.a.)'dan ihrâç etmiştir denilip İbn Abbâs (r.a.)'ın yukarıdaki cümleleri aynen zikredilmiş ve sonuna en-Nesâî, Hz. Âişe (r.a.)'dan, buna benzer bir hadîs ihrâç etmiştir cümlesi dercedilmiştir. I, 145-146.

Müslim'in Nâfi'den, O'nun da Abdullah (r.a.)'dan rivâyet ettiği lâfız şöyledir : Resûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki :

«إذا أراد أحدكم أن يأتي الجمعة فليغتسل»

“Biriniz cumaya gelmek istediğinde boy abdesti alsın.”).

İbn Mâce'nin lâfzı şöyle «من أتى الجمعة فليغتسل» : “Kim cuma-ya gelirse gusletsin.”

Ahmed İbn Hanbel'in ise : «إذا راح أحدكم الجمعة فليغتسل»؛

Biriniz cumaya gittiğinde gusletsin.” şeklindedir.

“Ey insanlar, bu gün geldiğinde yıkanınız ve her biriniz buldu-
ğu en güzel kokusunu veya yağını sürsün”⁽⁴⁵⁾.

En-Neysâbü'rî, el-Kâsım İbn Muhammed İbn Ebî Bekir'den şunu ihraç etmiştir : Onlar cuma günü yıkanmayı, Hz. Âişe (R. Anhâ)'nın yanında zikrettiler de O dedi ki : İnsanlar ancak yüksek yerlerde oturuyorlardı; Cumaya geldiklerinde onlarda koku bulunuyordu; kendilerine rüzgâr isâbet ettiğinde kokuları yükseliyor, ondan insanlar rahatsız oluyorlardı. Bunu Resûlullah (s.a.s.)'e zikrettiler. Bunun üzerine : Gusletmiyor musunuz? buyurdu.

İbn Hibbân'ın Urve İbnü'z-Zübeyr (r.a) tarîkıyle Âişe (r.a.)'den ihrâç ettiğine göre (Hz. Âişe (r.a.)) demiştir ki : İnsanlar, cumaya, yükseklerdeki evlerinden iniyorlardı ve ipten yapılmış abâ içinde geliyorlardı. Toz ve ter sebebiyle bunlardan koku çıkıyordu. Onlardan bir kişi, Resûlullah (s.a.s.)'a, O, benim yanımda iken geldi de Resûlullah (s.a.s.)⁽⁴⁶⁾ Siz bu gününüz için (keşke) temizlenmiş olsaydınız.” buyurdu.

Mescidde vâki olan bir hâli, Hz. Peygamber müşâhede edince, orada bulunanların ve bütün ümmetinin bilmeleri ve yapmaları lâzım gelen bir sünneti öğretmek için, bu hadîsi îrâd etmiş oluyorlar. Cuma günü, namaz için gusûl Cumhûra göre menduptur. Zâhiriyye bunu vâcip görmektedir.

Rivâyette, Mescid-i Nebevî bahis mevzûu edildiğinden hadîs-i şerîfin Medîne'de söylendiği ortaya çıkmaktadır. Hadis gündüz vürûd ettiğinden nehârîdir. Ayrıca hadîsin sayfî olduğu da mevzûundan bellidir.

Ahmed ve Ebû Dâvûd, Sevbân (r.a.)'dan şunu rivâyet etmişlerdir : O şöyle demiştir : Resûlullah (s.a.s.) bir seriyye gönderdi de onlara soğuk isâbet etmiş. Resûlullah (s.a.s.)'e geldiklerinde, o so-

(45) Ebû Dâvûd, I, 72; el-Hâkim, I, 280; Ahmed İbn Hanbel, I, 268.

(46) Sahîhu İbn Hibbân, Yazma, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, No.: 25, II, Varak : 244.

ğuktan şikâyetle bulundular. Bunun üzerine O, onlara sargıların ve mestlerin üzerine mesh etmelerini emretti⁽⁴⁷⁾.

Soğuk bir yere gidip gelen bu kişilere, burada, Hz. Peygamber (s.a.s.) meshin cevâzını öğretmiş oluyorlar. Mukîm için 24 saat (yani 1 gün 1 gece) müddetle, müsâfir için ise 72 saat (3 gün 3 gece müddetle mest üzerine mesh etme ruhsatının olduğu, yine yaralar üzerindeki sargılara meshetme cevâzının bulunduğu bütün fıkıh kitaplarının meshle ilgili bölümlerinde genişçe anlatılır : el-İhtiyâr'da şunlar yer almıştır :

“Ali İbn Ebî Tâlib (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz : “Müsâfir üç gün üç gece, mukîm bir gün bir gece mesh eder” buyurmuştur. El-Hasenu’l-Basrî demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.)’ın ashâbından 70 kişi O’nun mestler üzerine meshettiğini gördüklerini bana rivâyet etmişlerdir.

Ebû Hanîfe (r.a.) : “Mestler üzerine meshi inkâr eden kimsenin küfründen korkulur. Zira bu mevzûda tevâtür derecesine ulaşan haberler vârid olmuştur” demiştir... Safvân (r.a.) demiştir ki : “Resûlullah (s.a.s.), biz yolculuğa çıktığımızda mestlerimizi üç gün üç gece çıkarmamamızı emretti”. Bevl, gâit ve uykudan dolayı çıkarmak gerekmez; fakat cünüblükte çıkarmak lâzımdır...

Mest üzerindeki çizmeye, eğer kalın veya ciltli yahut nalinlenmiş olursa çoraplara da mesh etmek câizdir... Sarık, takke, eşarp ve eldivenlere mesh etmek câiz değildir, yara üzerindeki sargıya mesh câizdir...”⁽⁴⁸⁾.

(47) El-Lüma’, Bâbu’t-Tahâre, Hadis No.: 7 (Hem Dâru’l-Kütübî’l Mısriyye nüshası, hem de Mektebetü’l-Ezher nüshasında, hadis kısmı boş ve beyaz bırakılmış, yukarıdaki cümleler “sebeb” kısmına derc edilmiştir); El-Beyân ve’t-Ta’rif, I, 54-55, 132; Ahmed, V, 277; Ebû Dâvûd,

Bu hadisin hangi kitaplarda yer aldığı el-Beyân ve’t-Ta’rif’te şöyle beyân edilir: Bu hadisi İmâm Ahmed, el-Bühârî, İbn Ebî Şeybe ve İbn Mâce, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den; Ahmed, el-Hâkim ve et-Taberânî, Safvân İbn Mahreme (r.a.)’den; en-Nesâî. Ebû Mûsâ el-Eş’arî (r.a.)’den; İbn Mâce, el-Beyhakî ve et-Taberânî, Muğire İbn Şu’be (r.a.)’den; et-Taberânî el-Mu’cumu’l-Kebîr’de, İbn Mes’ûd (r.a.)’den ve İbn Adiy, Câbir İbn Abdillâh (r.a.)’dan rivâyet etmişler; Suyûtî bu hadis mütevâtirdir, 10-15 kadar sahâbî rivâyet etmiştir demiştir... (I, 54-55). el-Beyân’da ayrıca hadisin Ebû Hüreyre (r.a.)’den Kütüb-i Sitte imamlarınca rivâyet edildiği kaydedilmiştir. I, 132.

(48) Abdullah İbn Mahmûd İbn Mevdûd el-Mevsilî, el-İhtiyâr li-Ta’lîli’l-Muh-tar, Ta’lik : Mahmûd Ebû Dakika, Tashih : Muhsin Ebû Dakika, 2. tab’, Mısır, 1370/1951, I, 23-26.

Kışın söylenen hadislerden sadece bir tanesini burada misâl olarak zikretmiş bulunuyoruz.

Hız. Peygamber (s.a.s.) sadece namaz vakitlerinde değil, günün büyük bir kısmında mescidde bulunurlardı. Mescid bir mektep ve medrese fonksiyonunu da icrâ ettiğinden, mescid içinde bir çok hadîs-i şerîf vürûd etmiştir. Hız. Peygamber Cuma hutbelerinde olsun, sâir namazlardan sonra olsun, çeşitli vesîlelerle müslümanlara va'z u nasîhatta, ta'lîm ve terbiyede bulunuyorlardı.

Şimdi mescid içinde ve mescid dışında vârid olan hâdislere birer misâl zikredelim :

«أخرج البخارى ومسلم عن أبى هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أما يخشى أحدكم الذى يرفع رأسه قبل الامام أن يجعل الله رأسه رأس حمار» «أو يجعل الله صورة حمار» (49)

El-Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre (r.a.)'den Resûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu ihrâç etmişlerdir : **İmâm'dan evvel başını kal-**

Bu mevzûda daha geniş bilgi için bkz.: Muhammed Emîn "İbn Âbidîn", Hâşiyetu Reddî'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenviri'l-Ebsâr fi Fıkhi Mezhebi'l-İmâm Ebi Hanife en-Nu'mân, 2. tab', Mısır, 1386/1966, I, 260-282.

Hız. Peygamber, (s.a.s.)'in mest üzerine meshettiğine dâir ayrıca bkz.: el-Kirmânî, III, 50-55.

(49) El-Lüma', Bâbu's-Salât, Hadîs No.: 3 (Umûmî No.: 11); el-Beyân ve't-Ta'rîf, I, 360; el-Buhârî, I, 116; Müslim, IV, 151; Ebû Dâvûd, I, 339; et-Tirmizî, II, 475; en-Nesâî, III, 75; İbn Mâce, I, 308; ed-Dârimî, Kitâbu's-Salât, Bâb: 72; Ahmed, III, 260.

Müslim, işâret edilen Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyetinden sonra gelen rivâyette demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.),

«ما يأمن الذى يرفع رأسه فى صلاته قبل الامام أن يحول الله صورته فى صورة حمار» «أن يجعل الله وجهه وجه حمار»

Yine O'nun diğer bir rivâyetinde :

Namazında İmâmdan önce başını kaldıran kişi, sûretini Allah'ın, eşek sûretine tahvil etmesinden —diğer bir rivâyette : Yüzünü, Allah'ın, eşek, yüzü kulmasından— emin olmaz." buyurmuştur.

«ألا يخشى الذى يرفع رأسه قبل الامام أن يحول الله رأسه رأس عمار»

İmâmdan önce başını kaldıran kişi, başını, Allah'ın, eşek başına tahvil etmesinden korkmaz mı

dıran biriniz, Allah'ın başını eşek başı veya kendisini eşek sûretinde kılmasından korkmaz mı?

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ahmed'in, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den rivâyetine göre, O demiştir ki : Bir adam, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in arkasında namaz kılıp O'nun rükû etmesinden evvel rükû ediyor, O rükûdan başını kaldırmadan önce başını kaldırıyor. Hz. Peygamber (s.a.s.) namazı bitirdiği zaman «من فعل هذا»

Bunu kim yaptı?" diye sordu O kişi, "ben, Yâ Resûlâllah" diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) Senin bunu bilip bilmediğini öğrenmek istedim deyip şöyle buyurdu :

«اتقوا خراج الصلاة إذا ركع الامام فاركعوا واذا رفع فارفعوا»

"Namazın hakkını (vermemekten) sakınınız. İmâm eğildiğinde eğilin, o başını kaldırdığında siz de kaldırın"⁽⁵⁰⁾.

En-Nevevî, Sahîhu Müslim Şerhinde

«تحریم سبق الإمام بركوع أو سجود» «أو نحوهما» bâbında,

yukarıdaki

hâdisten önce, Enes (r.a.)'den gelen şu rivâyeti zikrediyor : Enes (r.a.) demiştir ki î Resûlullah (s.a.s.) bir gün bize namaz kıldırıldı; namazı bitirdiğinde bize yüzünü dönerek şöyle buyurdu :

«أيها الناس إني إمامكم فلا تسبقوني بالركوع ولا بالسجود ولا بالقيام ولا بالانصراف، فإني أراكم أمامي ومن خلفي ثم قال: والذي نفس محمد بيده لو رأيتم ما رأيت لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً قالوا: وما رأيت يا رسول الله؟ قال: رأيت الجنة والنار»

"Ey insanlar, ben sizin imâmınızım. Rükûda, sücûdda, kıyâmda ve namazdan insirafta (selâm verip namazdan çıkmada) beni geçmeyin. Ben sizi önümde de, arkamdan da görürüm. Sonra şöyle buyurdu : Muhammed'in nefsi yedinde olan Zât'a yemin ederim ki : Benim gördüğümü, siz görseydiniz az güler, çok ağlardınız. Sen ne gördün? Yâ Resûlallah dediler. Buyurdu ki : Cenneti ve Cehennemi gördüm". Bu cümle, o ikisinin hâlen yaratılmız olduklarına da delildir.

(50) Ahmed, III, 43.

En-Nevevî, ayrıca "hadîste sayılan fiillerle, o ma'nâda olanları yapmak haramdır... Başını veya sûretini yahut yüzünü, Allah'ın, eşek başı veya sûreti yahut yüzüne çevireceğini beyân eden hadîsler, haramın şiddetini beyândır" demiştir⁽⁵¹⁾.

Hız. Peygamber (s.a.s.), yapılması uygun olmayan bir işi görünce ondan nehyetmek için, terhîb ifâde eden şiddetli cümleler kullanmışlardır.

El Kirmânî Sahîhu'l-Buhârî Şerhi'nde, hadîs-i şerîfi izâh ederken şöyle demektedir "Allah'ın böyle yapması hakîkattir. Bu, zekânın za'fiyetinden mecâzdır; çünkü mesh (başka surete çevirme) bu ümmette câiz olmaz. Hayvanlar arasından merkebin tahsîsindeki hikmete gelince : bu hikmetlerin emsâlini ancak Allah (sübhânehu ve teâlâ) bilir; fakat eşeğin ahmaklıkta meşhur olmasından söylenmiş olabilir. Böyle bir hareketi yapan da iktidânın uymak olduğunu, tâbiin metbûu geçmemesi gerektiğini bilmediğinden dolayı sanki aptallığın zirvesindedir. El-Hattâbî der ki : Bu şiddetli bir tehdittir. Bu da meshin diğer ukûbetlere benzememesindedir. Bunun misâl verilmesi, bu işi yapmaktan çekinilmesi ve kaçınılması içindir. İbn Ömer (r.a.) böyle yapanların namazlarını (sahîh) görmezdi. Âlimlerin çoğu böyle yapanın, —şiddetli kerâhete ve bunda tağlîza rağmen— namazı iâdesini gerekli görmemişlerdir ve demişlerdir ki : O kişinin, imâm kalkıncaya kadar tekrar rükûa veya sücûda dönmesi gereklidir"⁽⁵²⁾.

«أخرج أبو داود عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: كسر عظم الميت ككسره جياً»⁽⁵³⁾

(51) Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî, IV, 150.

(52) Sahîhu'l-Buhârî bi-Şerhi'l-Kirmânî V, 74. el-Kirmânî, İmâma uyulması

konusundaki **«إنما جعل الإمام ليؤتم به»** hadîs-i şerîfini şöyle izâh etmiştir :

İmâm Şâfi'ye göre bunun ma'nası (imama uyma) zâhiri fiillerde seklindedir; bundan dolayı nâfile kılanın arkasında farz, farz kılanın arkasında da nâfile kılmak câizdir. İmâm Şâfi'den başkaları (diğer imamlar) indinde imâma iktidâ hem fiillerde, hem de niyetlerde olur. (V, 72). Hadîsle ilgili malûmat için ayrıca bkz.: V, 95-96.

(53) el-Lüma', Bâbu'l-Cenâiz, Hadîs No: 2 (Umûmî No. 22); el-Beyân ve't-Ta'rîf, III, 64; Ebû Dâvûd, III, 288; İbn Mâce, I, 516; Ahmed, VI, 58, 100. Müsnedu Ahmed'deki lâfız şöyledir :

Ebû Dâvûd, Âiše (r.a.)'den Resûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu ihrâc etmiştir :

“Ölünün kemiğini kırmak, onu diri iken kırmak gibidir.”

Hadîsin Vürûd Sebebi : İbn Menî' (160-244/776-858)'in hadîslerine dâir bir cüzde denilmiştir ki : Câbir (r.a.)'den rivâyete göre o demiştir ki :

Resûlullah (s.a.s.)'la beraber çıktık, bir cenâzeyle Kabre varınca kadar gittik. Baktık ki kabir kazma işi bitmemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), kabrin kenarına oturdu; onunla birlikte biz de oturduk. Mezar kazıcı, bir bacak veya kol kemiği çıkarıp onu kırmaya gitti de Resûlullah (s.a.s.) :

«لاتكسرها فان كسرك إياه ميتاً ككسرك إياه حياً ولكن دسه في جانب

القبر»
(54)

“Onu kırma; çükün onu ölü olarak kırman, onu sağken kırman gibidir; fakat, onu kabrin kenarına göm” buyurdu. Görüldüğü gibi bu hadîs mescid dışında îrâd buyurulmuştur.

Peygamberimiz, zaman zaman evlerinde de hadîs îrâd buyuyorlardı. Bu hadîsler, zevcât-ı tâhirâta hitâben olduğu gibi, gelen misâfirlere hitâben de olabiliyordu. Şübhesiz ki ev dışında söylenen hadîsler daha çoktur. Bu yönden hadîsleri, evde ve ev dışında söylenen hadîsler olmak üzere iki kısimmütâlaa etmek mümkündür. Bunlara birer misâl vermek gerekirse, şunları zikredebiliriz :

Önce evde söylenen bir hadîsi kaydedelim :

«ان الله تعالى لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم» (55)

«عن عائشة: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كسر عظم المؤمن ميتاً مثل كسره حياً»

Âiše (r.a.)'den : Rasûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki : “Mü'minin kemiğini, ölü iken kırmak, diri iken onu kırmanın benzeridir.”

(54) el-Lüma' aynı yer.

(55) el-Beyân ve't-Ta'rif, I, 404. İbn Hamza, bu hadîsin rivâyetleri hakkında şunları kaydeder :

‘Hadis-i şerîfi, et Taberâni el-Mu'cemu'l-Kebir'de, Ebû Ya'lâ, İbn Hibbân ve el-Beyhakî, Ümmü Seleme (r.a.)'den ihrâc etmişler; el-Buhârî, İbn Ümm-i Abd'den mevkûfen ve ta'lik ederek zikretmiştir. el-Beyhakî, bu hadîsi Âiše (r.a.)'den - Hasan İbn Mübârek hadîsinden vaslederek -

“Allahü teâlâ, size harâm ettiği şeylerde şifâ kılmağı.”

Hadîsin Vürûd Sebebi : Ümmü Seleme (r.a.) demiştir ki : Bir su kabı içinde nebiz yaptım da o kaynarken Resûlullah (s.a.s) içeri girdi. « ما هذا! » : Bu ne” buyurdu. Ben de kızım rahatsızlandı da bunu yaptım dedim. Bunun üzerine yukarıdaki hâdis-i şerîfi irâd buyurdu.

Fıkıh kitaplarında bu konu mufassalan ele alınır. Ed-Dürri'l-Muhtar'da haram kılınan bir şeyle tedâvi husûsunda ihtilâf edildiği, zâhir-i mezhebde haramla tedâvinin men edildiği zikredilmiş, el-Hâvî'den naklen eğer haram kılınan şeyde şifâ olduğu biliniyör ve başka bir devâ da bilinmiyorsa —çok susayan (ölecek raddeye gelen) kişiye hamr içmesi ruhsatı verildiği gibi— buna da ruhsat vardır denilmiş ve fetvânın da böyle olduğu kaydedilmiştir⁽⁵⁶⁾.

Reddu'l-Muhtâr Hâşiyesi'nde ise yukarıdaki cümleler biraz daha genişçe izâh edilmiştir.

“ez-Zahîre'den naklen en-Nihâye'de denilir ki : Eğer haram şeyde şifâ olduğu bilinir ve başka bir ilâç da bilinmezse onunla tedâvi vâiz olur.”

el-Hâniyye'de Resûlullah (s.a.s.)'ın

« ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم » hadîs-i şerîfinin ma'nâsı hakkında, el-Buhârî'nin kendisinde şifâ bulunan şeyle tedâvi olmakta beis olmadığını rivâyet ettiği ve zarûret halinde susamış kişiye hamr içmenin helâl olduğu kaydedilmiştir. el-Hidâye müellifi de bunu ihtiyâr etmiştir....

Ayrıca el-Bahr'den naklen şifâ için kullanma esnâsında hürmetin (haramılığın) sâkıt olduğunu, ölecek derecede susayan ve acıkan kişinin sedd-i ramk derecesinde (az miktarda) içki içmesi ve ölmüş hayvan eti yemesinin câiz olduğunu zikretmiştir..⁽⁵⁷⁾

---

rivâyet etmiştir; ayrıca Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde rivâyet etmiş, Hâfız İbn Hacer “Tağliku't-Ta'lik” isimli eserinde sahih tariklerle irâd etmiştir.”

(56) Hâşiyetu Redd'l-Muhtâr, I, 210.

(57) Aynı yer.

Şimdi de ev dışında söylenen bir hâdis-i şekerelim :

أخرج الحاكم في المستدرک والمحاملي في أماليه الاصبهانية والديلمي من طريقه عن أنس قال، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ان لله تعالى ملائكة في الأرض تنطق على ألسنة بني آدم بما في المرء من الخير والشر»

el-Hâkim, el-Müstedrek'de, el-Muhâmilî (235-330/849-941) el-Emâlî'l-Isbehâniyye'sinde⁽⁵⁹⁾ ve ed-Deylemî aynı tarikle Enes (r.a.)'den ihrâç etmişlerdir; O demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu :

“Allahü teâlâ'nın arzda, kişide olan hayır ve şerri, Âdem oğullarının lisanlarından konuşan melekleri vardır.”

Hadîsin Vürûd Sebebi : el-Hâkim —Sahîh demiş— ve el-Beyhakî Şu'abu'l-İmân'da Enes (r.a.)'den rivayet etmişlerdir; 'demiştir ki : Hz. Peygamber (s.a.s.)'le oturuyordum. Bir cenâze geçti.

«ما هذه الجنابة؟» : **Bu cenâze nedir?** buyurdu, Fulân el-Fulânî'-

(58) el-Lüma', Bâbu'l-Cenâiz, Hadîs No.: (Umûmî No.: 2); el-Hâkim, I, 377. Bu lâfızda farklı olan yerler şöyledir :

«... فمر بجنابة فقال... فقالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم قولك في الجنابة والثناء عليها أثني على الأول خير وعلى الآخر شر، فقلت فيها وجبت وجبت وجبت؟ فقال: نعم يا أبا كبر إن لله ملائكة...» (الحديث)

Bir cenâze geçti buyurdu ki : “.. Yâ Resûlallah (s.a.s.), Cenâze hakkındaki sözünüz ve ona senâ etmek (nedir?). Birinci hayırla, diğeri şer'le yâd edildi. Onlar hakkında (3 defa) vâcib oldu buyurdunuz... Evet ey Ebû Bekir...” el-Müstedrek'te geçen lâfızlarda görüldüğü gibi çok basit farklar vardır. Ayrıca hadîsin sonunda, bu, Müslim'in şartına göre sahih bir hadîstir; hadîsi bu lâfızla Buhârî de, Müslim'de ihrâç etmemişlerdir denilmiştir.

Ebû Abîillah el-Hâkim en-Neysâbüri, el-Müstedrek Alâ-s-Sahihayn, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye neşriyyâtından (Haleb), 1335 tarihli baskıdan Beyrût'ta ofset baskı (Dâru'l-Ma'rife tarafından) yapılmıştır. I, 377.

el-Müstedrek'in zeylindeki el-Hâfız ez-Zehebî'nin et-Telhîs'inde de hadîs-i şerif zikredilip Müslim'in şartına göre sahihtir denilmiştir.

(59) Bkz. Aynı y.r. el-Muhâmilî'nin el-Emâlî'sinden Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, (17-M-Hadîs) Kısım : 5'te bir nüsha vardır.

nın cenâzesidir, Allah'ı ve Resûlünü sever, Allah'a tâatle meşgul olur ve Sa'y-u gayret gösterirdi dediler. Bunun üzerine

«وجبت وجبت وجبت» : (3 defa) vâcib oldu" buyurdu. Diğer bir cenâze geçti. «ما هذه» : Bu ne? (Bu kim?)" buyurdular. Fulân el-Fulânî'nin cenâzesidir; Allah'a ve Resûlüne buğz eder, O'na ma'siyetle meşgul olur ve ma'siyette sa'y gösterirdi dediler.

«وجبت وجبت وجبت» buyurdular. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki : Yâ Nebiyallah; Vâcib oldu sözünüz(ün manâsı nedir) ?

«نعم يا أبا بكر إن لله ملائكة تنطق على ألسنة بني آدم بما في المرء من الخير والشر»⁽⁶⁰⁾

"Evet ey Ebû Bekir, Allah'ın melekleri vardır ki kişide olan iyilik ve kötülüğü Adem oğullarının dilleriyle (ağzlarıyla söylerler." buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfin ev dışında vârid olduğu açık bir şekilde bellidir.

Yukarıda, hadîslerin vürûd zaman ve mekânları üzerinde durulup sûre ve âyetlerin nüzûl yer ve zamanlarına kıyâsla hadîsler de bir takım taksîmâtâ tâbî' tutulmuş, herbirine misâller verilmiştir. Bundan sonra bir nebze de hadîslerin vürûd sebepleri üzerinde durabiliriz⁽⁶¹⁾.

Hadîsleri bu yönden başlıca iki kısma ayırabiliriz :

- 1 — Bizce belirli bir sebebe dayalı olmadan vârid olan hadîsler,
- 2 — Zâhirî bir sebebe bağılı olarak vârid olan hadîsler.

Nitekim Sirâci'd-Dîn el-Bülkînî de, "Mehâsinü'l-Istîlâh isimli (Kitabının 69. nev'inde şöyle demektedir : "Semem hadiste bâzan nakledilir, bazan da nakledilmez, yahut da hadîsin tarîklerinden birinde nakledilir"⁽⁶²⁾.

Sebeb bazan Peygamberimizin hadîsinin sonunda, O'nun lafzı olarak zikredilebilir⁽⁶³⁾.

(60) el-Lüma', aynı yer.

(61) Bu konuda daha geniş bilgi almak için, "Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs ve Bunun İslâm Teşri'indeki Yeri ve Önemi" isimli doktora tezimizin 142-202. sayfalarına bakılabilir. Burada bu konuyu özet olarak ele alacağız.

(62) el-Bülkînî, Kitâbu Mehâsinü'l-Istîlâh ve Tadminu Kitâbi İbni's-Salâh, Fatih Ktph. No. 667, Varak : 79/b

(63) Aynı eser, Varak : 83/a.

Celâlu'd-Dîn es-Suyûtî, Tedribu'r-Râvî isimli Kitâbının 89. ne-
v'inde, el-Bûlkînî'den naklen şunları kaydetmektedir :

“Sebeb bazan hadîsde naklolunur; Cebrâil (a.s.)’ın iman, islâm
ve ihsânı sorması üzerine vârid olan hadîs, gölde bulunan ve yırtıcı-
larla diğer hayvanların artığı olan sudan sorulduğu zaman söylenen
“kulleteyn” hadîsi, «صل فانك لم تصل» (tekrar) namaz kıl,

çünkü sen namaz kılmadın” hadîsi, «خذى فرصة من مسك»
hadîsi, “Hangi günâh daha büyüktür?” suâli dolayısıyla vürûd eden
hadîs v.s. gibi.

Bazan da sebeb o hadîste naklolunmaz veya tarîklerinden (ri-
vâyetlerinden) birinde naklolunur. Bu, üzerine itina gösterilmesi ge-
reken bir husustur⁽⁶⁴⁾.

İmâm Suyûtî, konumuza dâir yazdığı müstakil eseri el-Lüma’da
yine el-Bûlkînî’den nakilde bulunur ve yukarıda geçen birinci şikka
misâller verirken “kulleteyn” hadîsinden sonra, vürûd sebebi Hz.
Peygamberin «أنا سيد ولد آدم ولا فخر» : Ben, Âdem’in
çocuklarının Seyyidiyim, iftihara lüzum yok” kavli olan şefaât hadîsi
ile teharrî hadîsini zikreder

«خذى فرصة من مسك صلى فانك لم تصل» hadîslerin-
den sonra da elbiseye bulaşan hayız kanına dâir hadîs ve “amellerin
hangisi daha fazîletlidir?” suâlini sorana cevap olarak vârid olan
hadîsi zikretmiş, sonra da “hangi günâh daha büyüktür” suâline ce-
vap olan hadîs tekrarlanıp, bunun misâlleri çoktur denilmiştir⁽⁶⁵⁾.

El-Lüma’da bundan sonra el-Bulkînî’den şunlar nakledilmiştir :
“Sebeb, hadîste bazan nakledilmez veya tariklerinden birinde nak-
ledilir. Bu ,itina gösterilmesi gereken bir husustur.

«أفضل صلاة المرء في بيته» : **Kişinin en faziletli nama-
zı evinde kıldığıdır; farz namazlar müstesnâdır**” hadîsi buna bir mi-

(64) Celâlu'd-Dîn Abdurrahmân İbn Ebî Bekr es-Suyûtî, Tedribu'r-Râvî fî
Şerhi Takrîbî'n-Nevevî, I. bsk., el-Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır, 1307, s. 273.

(65) es-Suyûtî, el-Lüma', fî Esbâbi'l-Hadîs, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, No. 35-
Mecâmi', Mukaddime, Varak : 1.

sâldir. Bu hadîsi, Zeyd İbn Sâbit'ten, el-Buhârî, Müslim ve diğçerleri rivâyete etmişlerdir. Bir rivâyete göre bu hadîs, suâl soran birinin suâli üzerine vârid olmuştur ki o, İbn Mâce'nin ve eş-Şemâil'de et-Tirmizî'nin Abdullah İbn Sa'd'dan müsned olarak rivâyete ettikleri hadîstir. Abdullah İbn Sa'd demiştir ki Resûlullah (s.a.s.)'a : "Evimde namaz kılmak mı, yoksa mescidde namaz kılmak mı? Hangisi efdaldır?" diye sordum. Buyurdu ki :

«ألا ترى إلى بيتي؟ ما أقربه من المسجد ولأن أصلى في بيتي أحب إليّ
من أن أصلى في المسجد إلا أن تكون صلاة مكتوبة»

Benim evimi görmüyor musun? Mescide ne kadar yakın? Farz namaz müstesnâ olmak üzere, evimde namaz kılmam, bana mescidde namaz kılmamdan daha sevimlidir⁽⁶⁶⁾. Bunu müteâkib, el-Bulkînî'nin birkaç misâl zikrettiğine temâs edilip el-Bulkînî'nin yukarıda kaydettiğimiz 69. nev'in sonundaki sözü aynen iktibâs edilmiştir⁽⁶⁷⁾.

İbn Hamza da konu ile ilgili olarak "el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Esbâbi Vürûdi'l-Hadîsi-ş-Şerîf" in mukaddimesinde şunları kaydetmiştir : "Esbâb-ı Vürûdi'l-Hadîs, esbâb-ı nüzûli'l-Kur'ân gibidir. Hadîsi şerîf, vürûd hususunda iki kısma ayrılır : Birincisi bir sebep dolayısıyla söylenen hadîs, ikincisi ise söyleniş sebebi bulunmayan hadîstir. Sonra sebep hadîste bazan zikredilir. Cebrâil (a.s.)'in İmân, İslâm ve İhsân hakkında Hz. Peygamber'e soru sorduğunda vârid olan hadîs, elbiseye bulaşan hayız kanına dâir sorulan soru üzerine îrâd edilen hadîs, amellerin hangisi efdaldır ve hangi günah daha büyüktür? suâlleri dolayısıyla söylenen hadîslerde olduğu gibi. Bunların benzerleri çoktur.

Sebeb bazan da hadîste zikredilmez; yahut da hadîsin rivâyetlerinden birinde zikredilir. Bu, itina gösterilmesi gereken bir husustur. el-Buhârî, Müslim ve diğçerlerinin Zeyd İbn Sâbit (r.a.)'den, İbn Mâce ve et-Tirmizî'nin Şemâil'de Abdullah İbn Sa'd (r.a.)'den rivâyet ettikleri : "Kadının en fazîletli namazı evinde kıldığı namazdır" hadîsi buna bir misâldir. Hadîsin vürûd sebebi şöyle zikredilmiştir :

Râvi demiştir ki : Resûlullah (s.a.s.)'a; Evimdeki namazın mı, yoksa mesciddeki namazın mı efdal olduğunu sordum da buyurdu

(66) Aynı yer.

(67) Aynı yer.

ki : "Evimin mescide ne kadar yakın olduğu görmüyor musun? Farz namaz müstesnâ olmak üzere, evimde namaz kılmam bana mescidde namaz kılmamdan daha sevimlidir." Bu nev'ide zikrolunan sebepler,, bazan Resûlullah (s.a.s.)'in o vakitte o sebebin akabinde ilk defa söylediği lâfız olur ki bu da, bu işi bilene zâhirdir⁽⁶⁸⁾. İbn Hamza bu cümleleri kaydettikten sonra : Bu, el-Bulkînî'nin Mehasinu'l-Istılâh kiâbında ve el-Hâfız İbn Nâsırî'd-Dîn ed-Dimeşki'nin et-Ta'likatu'l-Latîfe li-Hadîsi'l-Bid'ati's-Şerîfe'de ifâde ettiklerinin özetidir."⁽⁶⁹⁾ demiştir. Bunu müteâkiben de : "Hadîsin sebebi bazan asr-ı nübüvvet'de, bazan ondan sonra, bazan da her ikisinde gelir.

el-Bid'a ﴿البضعة﴾ hadîsi gibi ki bunun Peygamber devrindeki sebebi, Ali (r.a.)'nin, Fâtıma (r.a.) üzerine Ebû Cehl'in kızını nikâhlama teşebbüsüdür. Hz. Peygamber o zaman buyurmuştur ki : Fâtıma benden bir parçadır. (Kim O'nu kızdırırsa beni kızdırmış olur). (Buhârî-Müslim). Peygamber devrinden sonraki sebebe gelince : el-Misver'in, ehl-i Beyti (r.a.) tesellî ve taziye için rivâyet ettiği şeydir. Bu, Ehl-i Beyt, Medîne'ye geldiklerinde, müslümanların onlarla karşılaştıkları zaman olmuştur. Onlarla karşılaşanlar arasında el-Misver İbn Mahreme de vardı. Zeynu'l-Âbidîn ve Ehl-i Beyt bu hadîsi tahdîs ettiler ki onda, bu müsibetten dolayı teselli etme gâyesi vardır. Onun takrîr etmesinden ortaya çıkmıştır ki esbâbdan bazısı nübüvvet asrından sonra olur. Nitekim bazı hadîsler vardır ki onların esbâb-ı vürûdunu Sahâbe (r.a.)'den zikretmişlerdir."⁽⁷⁰⁾ cümlelerine ver vermiştir.

Daha sonra da müteahhirinden bazılarının buna tereddütle baktıklarını, fakat bunların zikrinin evlâ olduğunu, çünkü onlarda topluca sebebin beyânı bulunduğunu, Sahâbe'nin (r.a.) söz ve fiilleri ezberleyip tavır ve hâlleri muhâfaza ettiklerini, bundan dolayı onların sebep-i vürûd hakkında zikrettiklerinin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından açıklanmayan sebebi beyân olduğunu zikretmiştir⁽⁷¹⁾

Hadîslerin vürûd sebeplerinin taksîmine dâir, bu iktibâs ve açıklamalardan sonra, hadîslerin sebep yönünden taksîmi konusunu ele almak yerinde olurdu. Ancak, makalemizin hacmi çok genişliyeceği için, bu konuyu başka bir makalede ele alacağız.

(68) el-Beyân ve'-Ta'rîf, I, 32-34.

(69) Aynı eser, s. 34.

(70) Aynı eser, s. 34.

(71) Aynı eser, s. 34-35.